Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 16 (1992)

Δελτίον ΧΑΕ 16 (1991-1992), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του André Grabar (1896-1990)

Ο Ανδρέας Grabar (1896-1990)

Μανόλης ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1051](https://doi.org/10.12681/dchae.1051)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ Μ. (1992). Ο Ανδρέας Grabar (1896-1990). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 16, 9-10. <https://doi.org/10.12681/dchae.1051>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο Ανδρέας Grabar (1896-1990)

Μανόλης ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 16 (1991-1992), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
André Grabar (1896-1990)

ΑΘΗΝΑ 1992

Ο ΑΝΔΡΕΑΣ GRABAR

(1896-1990)

¹ Εξέχουσα προσωπικότητα της επιστήμης της ιστορίας της χριστιανικής και ειδικότερα της βυζαντινής τέχνης στο διεθνές στερέωμα της δεύτερης και τρίτης εικοσιπενταετίας του αιώνα μας, ο André Grabar υπήρξε ο σοφός έρευνητής που κατόρθωσε με τό έργο του, αν και ξένος, να αναγνωρισθεί στη Γαλλία ως κορυφαίος στην ειδικότητά του και να του απονεμηθούν οι ύψηλότεροι τίτλοι που ταιριάζουν σέ επιστήμονες αυτού του διαμετρήματος.

² Ο André Grabar γεννήθηκε στην Ουκρανία, σέ οικογένεια πολύ εύπορη, μέ άπέραντα κτήματα και, όπως μου έλεγε ο ίδιος, ως παιδί δέν μιλούσε ρωσικά αλλά μόνο γερμανικά, γιατί αυτά του είχαν μάθει οι γκουβερνάντες του. Είχε σπουδάσει βυζαντινή τέχνη μέ τόν Kondakon, αλλά μέ τήν κοσμογονική αναστάτωση της Έπανάστασης κατάλαβε έγκαίρως ότι μόνη σωτηρία ήταν ή φυγή και ότι ο εύκολότερος δρόμος ήταν ή θάλασσα. Γι' αυτό φρόντισε να προσληφθεί σέ ναυτικό πρακτορείο στην Όδησσό. Δραπετεύοντας μέ πλοίο αποβιβάσθηκε στη βουλγαρική Βάρνα όπου, περιδιαβάζοντας στό Μουσείο της πόλης, συναντήθηκε τυχαία εκεί μέ τόν αρχαιολόγο και παντοδύναμο καθηγητή Filon, πρωθυπουργό τότε, ο οποίος του πρότεινε άμέσως να προσληφθεί από τή βουλγαρική κυβέρνηση μέ τό σκοπό να μελετήσει και να δημοσιεύσει τίς πολύ λίγο γνωστές τοιχογραφίες της χώρας. Έτσι ο νεαρός δραπετής βρήκε άμέσως τή μοναδική ευκαιρία να μελετήσει μέ άνεση, ώστε σέ σχετικά λίγα χρόνια (1928) να παρουσιάσει στό Στρασβούργο τή μεγάλη διδακτορική διατριβή μέ θέμα τή θρησκευτική ζωγραφική στη Βουλγαρία.

Στη Γαλλία είχε εγκατασταθεί από τό 1922 και άργότερα πολιτογραφήθηκε γάλλος πολίτης. Στο Στρασβούργο δίδαξε ως καθηγητής στό πανεπιστήμιο στά 1925-1937, ενώ συγχρόνως έρχόταν στό Παρίσι κάθε εβδομάδα όπου δίδασκε στην École des Hautes Études της Σορβόννης. Τό 1937 διαδέχθηκε στην έδρα αυτή τό μεγάλο Gabriel Millet.

Τό 1946 κατέλαβε τή βυζαντινή έδρα στό Collège de France, άνώτατη θέση στά γαλλικά πανεπιστήμια. Συγχρόνως έγινε μέλος του Institute des Inscriptions et Belles Lettres της Γαλλικής Έκκλησίας.

Μέ τό πρώτο του βιβλίο για τή θρησκευτική ζωγραφική στη Βουλγαρία ξεχώρισε όχι μόνο για τήν προσφορά άφθονου νέου υλικού, αλλά κυρίως για τήν πρωτοτυπία των άπόψεων, ή οποία βασιζόταν στη σοφία και τήν εύφυια των αναλύσεων και τήν ευρύτητα των γνώσεων, άρετές που προσέδιδαν στερεότητα στα συμπεράσματα.

³ Η επιστημονική παραγωγή του στη διάρκεια της μακρόχρονης δραστηριότητάς του, έκπληκτικά πλούσια, κάλυπτε ευρύτατες περιοχές του παλαιοχριστιανικού και βυζαντινού κόσμου, αλλά και πολλές κατηγορίες έργων τέχνης. Έξάλλου διηύθυνε τήν έγκυρότατη έκδοση των

Cahiers Archéologiques, πού είχε ιδρύσει ο ίδιος, όπου οι βιβλιογραφικές κριτικές αναλύσεις παραμένουν διδακτικότητες. Παράλληλα, προχωρούσε σέ δομικού χαρακτήρα μεγάλες συνθέσεις τομέων πού δέν είχαν προσεχθεί έως τότε, όπως τό δίτομο έργο *Martyrium*, όπου πρώτος ξεχώρισε τήν ειδικότερη καταγωγή καί εξέλιξη αρχιτεκτονικῶν τύπων καί εικονογραφικῶν θεμάτων αὐτῆς τῆς εὐρύτατα διαδεδομένης κατηγορίας ἐκκλησιαστικῶν μνημείων, πού συνδέονταν στενότερα μέ προβλήματα λατρείας στήν παλαιοχριστιανική ἐποχή. Ἐνάλογης ἐμβέλειας καί συνθετικῆς δύναμης ἦταν ἡ μελέτη γιά τήν τέχνη πού σχετίζεται μέ τόν αὐτοκράτορα καί τίς σχετικές τελετουργίες. Σημαντική ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ κλάδος αὐτός ἐπηρεάζει οὐσιαστικά τήν εικονογραφική ἰδεολογία καί διάταξη τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς (*L'empreur dans l'art byzantin*).

Ἐνάλογης σημασίας ἦταν ὁ τόμος *Iconoclasme-Dossier archéologique*, όπου ἔχουν συγκεντρωθεῖ καί σχολιασθεῖ κριτικά ὅλα τά σχετικά τεκμήρια, κείμενα καί προπάντων εικονογράφηση. Ἐκόμη τόν ἀπασχόλησε ἡ συγκέντρωση καί συστηματική ἐπεξεργασία πολύτιμου ἀλλά σκόρπιου ὕλικου, ὅπως ἡ δίτομη «Γλυπτική», οἱ «Μικρογραφίες τῆς Κάτω Ἰταλίας», οἱ «Μεταλλικές ἐπενδύσεις φορητῶν εἰκόνων». Ὁγκώδης εἶναι ὁ τόμος γιά τόν πλούσια εικονογραφημένο κώδικα τοῦ ἱστορικοῦ Σκυλίτη τῆς Μαδρίτης, σέ συνεργασία μέ τόν ἀκαδημαϊκό κ. Μανούσακα, λαμπρή ἐκδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας. Παράλληλα, μικρότερες μελέτες, πάντα οὐσιαστικές, μέ μεγάλη ποικιλία θεμάτων, ἀρκετά πολυάριθμες γιά νά ἀπαρτίσουν συγκεντρωμένες τρεῖς ὁγκώδεις τόμους μεγάλου σχήματος: *L'art de la fin de l'Antiquité et du Haut Moyen Âge*.

Οἱ σύντομες ἐπιλεκτικές βιβλιογραφικές ἀναφορές πού γίνονται ἐδῶ εἶναι ἐνδεικτικές μόνο γιά τήν ἔκταση, τήν ποικιλία καί τήν ποιότητα αὐτῆς τῆς δημιουργικῆς διάνοιας, πού κατεχόταν ἀπό τή συνεχή ἀναζήτηση καί θέση νέων βασικῶν προβλημάτων, ἀπό ἀσίγαστη πνευματική περιέργεια, πού κατεργαζόταν μέ ἀσυνήθιστα ἐντατικό ρυθμό τίς πληροφορίες μιᾶς ἀπέραντης μνήμης, μέ τρόπο ἄμεσο, εὐφάνταστο καί ἐξαιρετικά εὐφυή.

Τίς γενικότερες προσωπικοῦ χαρακτήρα θεωρίες εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἀναπτύξει σέ ἔργα ὑψηλῆς ἐκλαϊκευσης, ὅπως ἡ «Βυζαντινή ζωγραφική» (Skira), ἡ «Ἐποχή τοῦ Θεοδοσίου», ἡ «Ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ», τά «Ψηφιδωτά τῆς Ἑλλάδος» (Unesco), σέ συνεργασία μέ τόν ὑπογράφοντα, ἡ «Ζωγραφική στό Μεσαίωνα» (τό μέρος «Δυτική τέχνη» καί τό βυζαντινό μέρος ὁ ἴδιος ἔλληνας συνεργάτης του) καί ἄλλα ἀκόμη γιά τήν ὀρθόδοξη βυζαντινή καί μεταβυζαντινή τέχνη στήν Ἀνατολική Εὐρώπη.

Χαρακτηριστικό τῆς θετικῆς ἱστορικῆς μεθόδου πού χρησιμοποιοῦσε, σχετίζοντας καλλιτεχνικά φαινόμενα μέ θεσμούς καί θεολογικά κείμενα — τά ἑλληνικά τά διάβαζε μέ εὐχέρεια —, ἦταν ὅτι, ὅπως ἔγραφε ἀργότερα, ἡ μέθοδός του ἦταν δομική (*structuraliste*) πρὶν γεννηθεῖ ὁ ὅρος. Ἐξιοσημεῖωτο ἀκόμη ὅτι γιά λόγους ἀρχῆς δέν τόν ἀπασχολοῦσε ἰδιαίτερα ἡ τεχνολογία οὔτε οἱ αἰσθητικές ἀναλύσεις — ὁ ἴδιος ζωγράφιζε καλαίσθητες ἀκουαρέλες —, γιατί δέν πίστευε ὅτι τά στοιχεῖα αὐτά μποροῦσαν νά βοηθήσουν ὡς χρονολογικά ἢ τοπογραφικά κριτήρια. Προϋπόθεση γιά τήν ὀξύτατη διεῖσδυση στά νοήματα τῶν ἀποχρώσεων τῆς ὀρθόδοξης θεωρίας πού ἐρμήνευαν τίς εικονογραφικές διατυπώσεις ἦταν ἡ ρωσική του καταγωγή, βαθύτατα συνδεδεμένη μέ τήν Ὀρθοδοξία.